

САМОРОЗВИТОК ЯК ЦІННІСНО-СМИСЛОВА ДЕТЕРМІНАНТА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ЛЮДИНИ

Г.В. Гуменюк. Саморозвиток як ціннісно-сміслова детермінанта професійного становлення людини. У статті розглянуто проблему ефективного використання трудового потенціалу України в сучасних умовах соціально-політичної кризи. Зазначено, що одним із шляхів її вирішення є створення сприятливих умов для професійного становлення людини, яке слід розглядати як продуктивний процес її розвитку і саморозвитку як суб'єкта праці. Окреслено проблемне поле феномену саморозвитку, зокрема у професії з позиції суб'єктно-діяльничого підходу. Розкрито основну ідею професійного саморозвитку через детермінацію розвитку особистості професійною діяльністю. Визначено роль ціннісно-сміслових детермінацій саморозвитку людини у професії. Обґрунтовано, що особистісний зміст та цінності суб'єкта праці є визначальними та системоутворювальними складовими успішної професійної діяльності.

Ключові слова: суб'єкт, професіоналізм, саморозвиток, професійний розвиток, особистісний зміст, цінності.

Г.В. Гуменюк. Саморазвитие как ценностно-смысловая детерминанта профессионального становления человека. В статье рассмотрено проблему эффективного использования трудового потенциала Украины в современных условиях социально-политического кризиса. Отмечено, что одним из путей её решения есть создание благоприятных условий для профессионального становления человека, которое следует рассматривать как продуктивный процесс его развития и саморазвития в качестве субъекта труда. Обозначено проблемное поле феномена саморазвития, в частности в профессии с позиции субъектно-деятельностного подхода. Раскрыто основную идею профессионального саморазвития через детерминацию развития личности профессиональной деятельностью. Определена роль ценностно-смысловой детерминации саморазвития человека в профессии. Обосновано, что личностный смысл и ценности субъекта труда есть определяющими и системообразовательными компонентами успешной профессиональной деятельности.

Ключевые слова: субъект, профессионализм, саморазвитие, профессиональное развитие, личностный смысл, ценности.

Актуальність. Ситуація, яка складається на вітчизняному ринку праці в останні роки, є достатньо напруженою і характеризується тенденціями до погіршення. Пануюча в країні соціально-політична криза зачепила всі аспекти життя нашого суспільства. "Вітер змін" призвів не лише до нестримного нарощування безробіття, але поставив перед нами більш глобальну проблему – не повне використання трудового потенціалу нашої

держави, що призводить до його знецінення та деградації. Одним із дієвих механізмів подолання цьому має стати оптимальне підвищення ефективності його використання шляхом створення сприятливих умов для розвитку якісних характеристик трудового потенціалу. Відомо, що вони виражаються у рівні кваліфікаційної і професійної придатності осіб до виконання та прогнозування роботи, яка залежить від загальноосвітньої та професійної підготовки, трудових навичок і особистісних властивостей працівників.

Значення професійної придатності, визначення її рівня та активного формування найточніше відображено у цитаті К.М. Гуревича: "Кожна людина, в принципі, здатна оволодіти будь-якою професією (або майже будь-якою), але вся справа у тому, скільки на це витратиться сил і часу. Період трудової активності у житті людини обмежений, а непродуктивна, безраднісна діяльність не лише особисте нещастя – вона відображається, у кінцевому випадку, на всьому суспільстві. Тому, прогнозування професійної придатності і шляхів її дозування ніколи не втратить свого актуального значення [3, с. 5].

Істотну роль у цьому процесі відіграють питання, пов'язані з ресурсною здатністю людини до постійного професійного розвитку і самовдосконалення та детермінація становлення її як професіоналу на всіх подальших стадіях професіоналізації. Власне цим обумовлюється необхідність продовження наукових розвідок щодо розкриття та здійснення смислопрофесійних та спонукально-сміслових якостей особистісно-професійного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій виявив, що психологічним проблемам становлення людини як професіоналу присвячено велику увагу (В.О. Бодров, Є.Ф. Зеєр, Є.О. Клімов, А.К. Маркова, Г.В. Ложкін, О.М. Кокун, Е.О. Помиткін та ін.). Серед них, розробляються питання розвитку працівника як суб'єкту праці (К.С. Абульханова-Славська, С.О. Дружилов, В.І. Осьодло); її конкурентоспроможності та подолання психологічних бар'єрів професійного розвитку (Л.Г. Дика, Л.М. Мітіна, Є.П. Єрмолаєва); надійності та продуктивної напруженості (Г.Ю. Крилова, Ю.В. Постілякова). У роботах В.І. Ковальова, М.І. Магури, Ф. Херцберда, М.С. Пряжнікова, Т.Д. Марцинковської та інших розкрито роль мотивації у формуванні готовності суб'єкту до реалізації себе у професійній діяльності, у змінах його мотиваційної структури тощо.

Акмеологічні основи саморозвитку особистості представлені у дослідженнях Б.Г. Ананьєва, А.О. Деркач, З.С. Карпенко, О.О. Коростильова, Є.Є. Вахромова, О.О. Бодальова, відповідно до яких саморозвиток у професії розглядається як найважливіший онтологічний та методологічний принцип. Проте, ідеї саморозвитку як ціннісно-сміслові детермінанти професійного розвитку людини у сучасних умовах ринку праці потребують подальшого розроблення.

Мета статті – окреслення проблемного поля феномену саморозвитку у професії та розгляд його ролі як ціннісно-смыслові детермінанти професійного становлення особистості.

Виклад основного матеріалу. Відомий латинський вислів: *Non progredi est regredi* (Не йти вперед, означає йти назад) яскраво відбиває незаперечний філософський імператив і вияв життєвої мудрості багатьох поколінь, що праця є умовою існування суспільства, основним видом діяльності людини і, найголовніше, засобом її розвитку. Через трудову діяльність відбувається набуття професіоналізму, усвідомлення мотивів своєї праці і здійснюється "третє народження особистості" – народження суб'єкта праці (за А.Г. Асмоловим).

Поняття "суб'єкт" праці є однією з фундаментальних категорій психології, яка відображає здатність людини діяти усвідомлено, активно та цілеспрямовано. У ній підкреслюється роль людини як ініціатора власної активності, творця свого світу (внутрішнього) та, водночас, перетворювача зовнішнього. Наголосимо на важливості цієї діалектичної єдності. На захист цьому С.Л. Рубінштейн першим виступив проти відокремлення суб'єкта від діяльності, проти розуміння їх взаємозв'язку як суто зовнішнього [14]. У діяльності він бачив умову формування й розвитку суб'єкта, який не лише діє, перетворює предмет відповідно до своєї мети, а й виступає у різних якостях у процесі та результаті досягнення мети, коли змінюються і об'єкт, і суб'єкт. У С.Л. Рубінштейна ми знаходимо положення про те, що кожна людина, досягнувши певного рівня розвитку, стає здатною організовувати своє життя, зокрема його професійну складову.

Організація професійного життя, його побудова передбачає не лише цілеспрямоване планування, а й здатність суб'єкта праці продуктивно виконувати професійні завдання. "Ставши суб'єктом, – зазначає К.О. Абульханова-Славська, – особистість виробляє індивідуальний спосіб організації діяльності. Цей спосіб відповідає якостям особистості, її ставленню до діяльності (цілепокладанню, мотивації) і вимогам, об'єктивним характеристикам саме даного виду діяльності. Спосіб діяльності є більшим чи меншим оптимальним інтегралом, композицією цих основних параметрів. Суб'єкт виступає інтегруючою, централізуючою, координуючою інстанцією діяльності. Він узгоджує всю систему своїх індивідуальних, психофізіологічних, психічних і, нарешті, особистісних можливостей, особливостей з умовами і вимогами діяльності не парціально, а цілісно" [1, с. 91].

Орієнтація на суб'єктно-діяльнісний підхід, при вивченні професійної діяльності, дозволяє розглядати її через такий важливий особистісний квант, як професійний саморозвиток. Основна ідея проблеми професійного саморозвитку – це ідея детермінації розвитку особистості професійною діяльністю, тому людина вивчається з позицій її відповідності професії та успі-

шності виконання нею діяльності. Професійна успішність виступає своєрідним оцінним критерієм ефективності діяльності і відображає таку її важливу суб'єктно-особистісну характеристику як професіоналізм. Професіоналізм сучасного спеціаліста слід розглядати як багаторівневу систему, яка має не лише зовнішні функції, а й складні і багатогранні внутрішні, що передбачає його вивчення у трьох аспектах: як властивості, як процесу та як стану людини-професіонала [4, 8].

Професіоналізм як інтегральна властивість – це сукупність стійких особливостей людини-професіонала, які забезпечують якісно-кількісний рівень виконання професійної діяльності, притаманний даному фахівцеві.

Професіоналізм як процес – має цілісний неперервний характер становлення людини як особистості і професіонала, що триває протягом усього професійного життя. Процесуальний аспект вивчення професіоналізму передбачає виокремлення ряду його рівнів:

а) допрофесіоналізму, коли людина вже працює, але ще не володіє повним набором якостей притаманних професіоналу, що неодмінно позначається на її недостатній високій результативності;

б) професіоналізму, коли людина стає професіоналом, демонструючи стабільно високі результати. На цьому рівні виокремлюються декілька етапів:

- адаптація людини до професії; її самоактуалізація в обраній професійній діяльності;

- вільне володіння професією у формі майстерності, що наближає її до "акме" – вершини професійних успіхів;

в) післяпрофесіоналізму, коли людина стає "екс-професіоналом", хоча може бути радником, наставником для інших фахівців.

Професіоналізм як стан людини, активізує регуляторні функції при адаптації суб'єкта до компонентів професійного середовища.

Таким чином, запропонований підхід щодо розгляду професіоналізму як системного утворення, дозволяє людину-професіонала також розглядати як багаторівневу систему, що має не лише зовнішні функції, але й складні та численні внутрішні, психічні. У широкому розумінні функція характеризує процесуальний та результативний аспекти зовнішнього прояву властивостей професіоналу як певної системи. З процесуального боку основна функція професіонала являє собою перетворення суб'єкту праці. Результативний бік функції являє собою отримання узагальнених та конкретних корисних результатів, що задовольняють певні соціальні потреби.

У зв'язку зі сказаним прослідковується важлива методологічна думка:

- особистість як суб'єкт праці, засвоюючи зміст професійної діяльності та умови її реалізації, перебуває у неперервному процесі проектування себе і своєї діяльності, змін, пов'язаних з цим та розвитку;

- по мірі становлення людини як професіонала, збільшуючи масштаб особистісних можливостей, суб'єкт все більше виступає детермінантою власного розвитку;

- професіоналізм особистості націлює на пошук внутрішніх ресурсів розвитку особистості.

Рух особистості у просторі і часі професійної діяльності отримало назву професійне становлення суб'єкта діяльності. Найчастіше професійне становлення розглядають як продуктивний процес розвитку і саморозвитку особистості, опанування і самопроекування професійно орієнтованих видів діяльності, визначення свого місця у світі професій, реалізація себе у професії і самоактуалізація свого потенціалу для досягнення вершин професіоналізму [4, 5, 7, 9]. У свою чергу, становлення обов'язково передбачає потребу у розвитку та саморозвитку, детермінуючи можливість та наближаючи реальність її задоволення.

У сучасній психології проблема саморозвитку розглядається у зв'язку з особистісним потенціалом, з діяльнісною активністю особистості. Найчастіше саморозвиток трактують як:

- одну з форм розвитку, суб'єктом якого є особистість;
- свідомий процес самовдосконалення з метою ефективної самореалізації на основі внутрішньо значимих потягів і зовнішніх впливів;
- фундаментальну здатність людини ставати і бути дійсним суб'єктом свого власного життя;
- інтенції до саморозкриття і саморозгортання творчого потенціалу;
- свідому діяльність людини, що спрямована на якомога повнішу самореалізацію себе як особистості.

Проте всі тлумачення мають дещо спільне – процес саморозвитку визначається і проявляється у змінах, що відбуваються в людині. При цьому, слід відрізнити зміни, які спричинені загальним розвитком від саморозвитку. Головною особливістю саморозвитку, як однієї з форм розвитку (поряд з такими, як дозрівання, зростання та формування) є те, що "незворотні зміни" настають в особистості усвідомлено, з її власної волі, а значить вона бере відповідальність за свій розвиток. Іншими словами, зміни особистості відбуваються відповідно до поставленої (усвідомленої) мети, завдяки власним вольовим зусиллям. Саме завдяки більшій усвідомленості, вплив різних чинників і зміни, які відбуваються, можуть, у більшій мірі аналізуватися особистістю, а отже і регулюватися. Особистість знає чим вона керується, до чого прагне, що очікує та що хоче змінити у собі. Тому, цілеспрямований саморозвиток вимагає від людини значних зусиль над собою, джерелом яких виступає її внутрішня активність, її внутрішнє середовище.

Розмірковуючи про саморозвиток можна виходити з того, що у певний момент, за певних обставин, людина усвідомлює у собі дефіцит

певних якостей, знань, умінь і ставить перед собою мету – виробити, сформулювати в себе нові, дефіцитарні якості або, навпаки, усунути (знівільювати) ті, які перешкоджають досягненню нею поставленої мети. Важливою умовою здійснення саморозвитку є усвідомленість актуальної ситуації (щодо своїх можливостей) та ідеального результату (який спрямуватиме зусилля особистості, виступаючи в якості мети, яку вона прагне досягти). Діалектична подвійність та суперечлива єдність цих двох компонентів створюють т.зв. "силове поле" детермінації: потенційне, створюючи "силове поле", вступає у взаємодію з актуальним, яке починає здійснюється під впливом цього силового поля детермінації [2]. Так, створюється основа для трансформації слабкості в силу, невміння в уміння тощо. Принциповим тут є врахування індивідуальної величини потенційного як системи якісно стійких утворень, й актуального, як кількісно змінного. Єдність яких детермінує розгортання саморозвитку.

Подібна закономірність механізму саморозвитку найбільш чітко виявляється в ситуаціях цілеспрямованої поведінки (при включенні людини у діяльність та наявності у неї установок на реалізацію мети і завдань цієї діяльності), які характерні, перш за все, для професійної діяльності. Простежуючи особливості феноменології саморозвитку особистості як суб'єкту діяльності, більшість сучасних вітчизняних дослідників акцентують увагу на значенні саме професійної діяльності як оптимального чинника її творчого саморозвитку. Дослідження основних змін, які детермінують професійне зростання, підвищують рівень професіоналізму людини, привели до розуміння важливості механізму саморозвитку в її професійному становленні. Однак, слід зауважити, що професійна діяльність також впливає на особистісні якості і поведінку, може стимулювати її особистісне зростання або, навпаки, руйнувати, деформувати, стаючи, таким чином, регулятором особистісного саморозвитку. Звідси особистісний і професійний саморозвиток взаємозумовлюють і взаємопосилюють один одного.

У сучасній науці поняття "особистісного" і "професійного" саморозвитку наповнюються новим змістом, новим є і підхід до розуміння їх взаємозв'язку і взаємодії. Основою для перегляду попередніх уявлень виступає методологія постмодернізму, яка передбачає поліпарадигмальний характер досліджень, розширення поняття "активності" і варіативності змін у самоконструюванні себе як суб'єкта праці, з притаманними йому свободою і відповідальністю при здійсненні вибору траєкторій професійного і особистісного розвитку.

Нагадаємо, що традиційно професійний саморозвиток передбачав кар'єрне зростання, яке пов'язувалося з наявністю професійної компетентності та задоволеністю фахівцем результатами своєї праці. Натомість, особистісний саморозвиток завжди пов'язували із пошуком і вибором влас-

ного контексту для продуктивних самозмін, який наповнюється розумінням смислу свого життя і власним способом досягнення значущих цінностей. Зрозуміло, що вони можуть мати різновекторну спрямованість, адже один є витвором соціалізації, інший – індивідуалізації.

Аналіз відповідної літератури дозволяє констатувати, що проблема саморозвитку у професії є однією із самих запитаних як у психологічній науці, так і в суспільстві. Саморозвиток у професії найчастіше отожднюють з професійним розвитком і визначають його як процес прогресивної зміни особистості, який детермінований професійною діяльністю, соціальним середовищем та власною активністю людини (Є.Ф. Зеєр, Ю.П. Поварьонов, О.Р. Фонарьов та ін.), орієнтований на високий рівень професіоналізму і професійних досягнень (А.О. Деркач, В.Г. Зазикін та ін.). У свою чергу, Л.М. Мітіна розглядає саморозвиток у професії як "особливий вид професійного розвитку", як прояв саморуку, спонтанійності, творчості та визначається як здатність людини до самопроекування життєдіяльності та творчої самореалізації [12, 13]. В останні роки з'явилися праці, в яких підкреслюється значущість вивчення ціннісних детермінант саморозвитку у професії (В.В. Знаков, З.С. Карпенко, Н.Ф. Шевченко). Так, українська дослідниця З.С. Карпенко розробила концепцію особистого аксіогенезу, в основу якої покладено уявлення про особистий аксіогенез як цілісний процес розвитку ціннісно-сислової сфери людини, наділеної відповідними психосоматичними, психоментальними, соціокультурними й духовно-трансцендентними інтенціями та здатностями [6]. За автором, аксіологічна психологія призвана вивчати різноманітні вияви ціннісно-сислової сфери особи: мотиваційні (суб'єктивні, психічні, смисложиттєві) ставлення, диспозиційні утворення (соціальні установки, ціннісні орієнтації, спрямованість інтересів), спонукальні чинники (потреби, інстинкти, ідеали, особистісні цінності), емоційно-ціннісні характеристики процесу переживання, ефекти самовизначення і розгортання вчинкової активності суб'єкта тощо.

Таким чином, вивчення феномену професійного саморозвитку інтегровано у доволі широкі предметні сфери психологічних і акмеологічних досліджень професіоналізації, професійної кар'єри, професійного розвитку, особистісно-професійного розвитку, який досліджують з різних аспектів. Втім, в якості пріоритних для всіх є питання смислу, цінності професійного розвитку і саморозвитку.

Смисл та цінності – незаперечні складові основи людського життя і діяльності, особливо професійної діяльності як сфери найбільш повної реалізації власних ідей та задумів. Питання смислу – це завжди питання особливої значущості (цінності) того чи іншого (події, явища чи дії) для людини, наскільки це відповідає її потребам, інтересам тощо. Смисл утворюється у процесі відображення суб'єктом відношень, існуючих між ним і поставленою метою, як майбутнім

результатом своїх дій. Саме відношення мотиву до мети породжує особистісний смисл [10]. Особистісний смисл професії – це стрижневе новоутворення, ступінь адекватності якого обумовлює рівень і характер професійного саморозвитку: постановка власних цілей і визначення задач для їх досягнення, які не враховують індивідуальні особливості і можливості людини, сприяють формуванню неадекватного смислу. У свою чергу, ці вже "закріплені" у свідомості цілі можуть спричиняти труднощі у процесі саморозвитку. Як раз сутність оптимального особистісного смислу і полягає з одного боку, в органічному сполученні бажаної мети діяльності і задоволення, яке отримує суб'єкт від самого процесу її досягнення, а з іншого – у трансформації цієї єдності у змістову основу мотивації професійної діяльності. Такий підхід дає можливість не лише враховувати активну участь суб'єкта у конструюванні себе як професіонала на основі особистісного смислу, а також звертати увагу на прийняття і реалізацію фахівцем власної професійної ролі.

Смисл як відображення включеності об'єкта осмислення в систему психологічних відносин елементів об'єктивної та суб'єктивної дійсності (О.М. Леонтьєв) є одним із найважливішим регулятором саморозвитку у професії. Разом з особистісним смислом регуляторну функцію здійснюють цінності. С.А. Мінюрова вважає, що одним із сутнісних маркерів саморозвитку у професії є вироблена фахівцем система цінностей, на основі якої він обирає серед ряду потенційно існуючих варіантів певну стратегію професійного саморозвитку [11].

Цінності як форми функціонування смислових утворень особистості, виступають для неї внутрішніми орієнтирами її діяльності, які визначають характер змісту та засоби досягнення поставлених цілей, складаючи основу саморегуляції дій, поведінки тощо. Можливість реалізувати цінність мотивує людину до здійснення осмисленої цілеспрямованої діяльності з реалізації нею значущих смислів. Спрямованість людини на реалізацію власних цінностей призводить до створення ціннісно-смислового поля, точніше ціннісно-смислової складової "силового поля" детермінації саморозвитку (див. вище). У таких випадках, активність, яку виявляє суб'єкт, – одночасно виступає і детермінантою, і контекстом його саморозвитку.

Висновок. Знаходячись у пошуках подальшого розширення наших уявлень про саморозвиток людини у професійній діяльності, ми повинні обов'язково звертати дослідницьку увагу на внутрішні умови, як його джерела, та посилювати наукові розвідки щодо вивчення його мотиваційної складової. У свою чергу, мотиваційна складова саморозвитку представлена системою значимих смислових утворень, які спонукають фахівця до цілком усвідомленого ініціювання настання в собі т.зв. "незворотніх змін". За такого розуміння мотиваційна складова саморозвитку, яка представлена особистісним смислом та цінностями, виконує подвійну детермінацію, з одного боку, визначає вектор докладання зусиль суб'єкта,

їх силу та необхідну тривалість, а з іншого – вирішує проблему організації, структурування зніціюваної активності суб'єкта, окреслюючи "силове поле" детермінації його саморозвитку. Таким чином, саморозвиток суб'єкта виступає тією необхідною ціннісно-смісловою детермінантою, яка спонукає його збільшувати, розвиваючи примножувати, масштаб власних можливостей, які дозволяють йому оволодіти професією у формі майстерності, наближаючи його до вершин професійних успіхів.

Перспектива подальших досліджень вбачається у вивченні однієї з сутнісних форм саморозвитку людини в професії – професійного самоздійснення.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Акмеологическое понимание субъекта / К.А. Абульханова-Славская // Основы общей и прикладной акмеологии. – М.: РАГС, 1995. – С. 85-108.
2. Асеев В.Г. О диалектике детерминации психического развития / В.Г. Асеев // Принцип развития в психологии. – М.: Наука, 1978. – С. 21- 37.
3. Гуревич К.М. Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы / К.М. Гуревич. – М., Изд-во "Наука", 1970. – 272 с.
4. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала / А.А. Деркач. – М.: Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та; Воронеж: НПО "МОДЭК", 2004. – 752 с.
5. Зеер Э.Ф. Психология профессий: уч. пос. / Э.Ф. Зеер. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Академ. Проект, Фонд "Мир", 2005. – 336 с.
6. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості / З.С. Карпенко. – Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2009. – 512 с.
7. Климов Е.А. Психология профессионала / Е.А. Климов. – М.: Изд-во "Ин-т практ психологии"; Воронеж: НПО "МОДЭК", 1996. – 400 с.
8. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения: уч. пос. / Е.А. Климов. – 3-е изд. – М.: Академия, 2007. – 304 с.
9. Кокур О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія / О.М. Кокур. – К.: ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. – 200 с.
10. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. – 2-е, испр. изд. – М.: Смысл, 2003. – 487 с.
11. Минюрова С.А. Психологические основания выбора стратегий саморазвития в профессии: Автореф. дис. ... док. психол. н. / С.А. Минюрова. – М., 2009. – 46 с.
12. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л.М. Митина // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 45-48.

13. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя: Дис. ... док. психол. н. / Л.М.Митина. – М., 1995. – 408 с.
14. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание / С.Л. Рубинштейн. – М., Изд-во АН СССР. – 1957. – 328 с.

Spisok vikorisanih dzherel

1. Abul'hanova-Slavskaja K.A. Akmeologicheskoe ponimanie sub'ekta / K.A. Abul'hanova-Slavskaja // Osnovy obshej i prikladno# akmeologii. – М.: RAGS, 1995. – S. 85-108.
2. Aseev V.G. O dialektike determinacii psihicheskogo razvitija / V.G. Aseev // Princip razvitija v psihologii. – М.: Nauka, 1978. – S. 21- 37.
3. Gurevich K.M. Professional'naja prigodnost' i osnovnye svojstva nervnoj sistemy / K.M. Gurevich. – М., Izd-vo "Nauka", 1970. – 272 s.
4. Derkach A.A. Akmeologicheskie osnovy razvitija professionala / A.A. Derkach. – М.: Izd-vo Mosk. psihol.-soc. in-ta; Voronezh: NPO "MODJeK", 2004. – 752 s.
5. Zeer Je.F. Psihologija professij: uch. pos. / Je.F. Zeer. – 3-e izd., pererab. i dop. – М.: Akadem. Proekt, Fond "Mir", 2005. – 336 s.
6. Karpenko Z.S. Aksiologichna psihologija osobistosti / Z.S. Karpenko. – Ivano-Frankivs'k, Lileja-NV, 2009. – 512 s.
7. Klimov E.A. Psihologija professionala / E.A. Klimov. – М.: Izd-vo "In-t prakt psitologii"; Voronezh: NPO "MODJeK", 1996. – 400 s.
8. Klimov E.A. Psihologija professional'nogo samoopredelenija: uch. pos. / E.A. Klimov. – 3-e izd. – М.: Akademiya, 2007. – 304 s.
9. Kokun O.M. Psihologija profesijnogo stanovlennja suchasnogo fahivca: monografija / O.M. Kokun. – K.: DP "Inform.-analit. agentstvo", 2012. – 200 s.
10. Leont'ev D.A. Psihologija smysla: priroda, stroenie i dinamika smyslovoj real'nosti / D.A. Leont'ev. – 2-e, ispr. izd. – М.: Smysl, 2003. – 487 s.
11. Minjurova S.A. Psihologicheskie osnovanija vybora strategij samorazvitija v professii: Avtoref. dis. ... dok. psihol. n. / S.A. Minjurova. – М., 2009. – 46 s.
12. Mitina L.M. Lichnostnoe i professional'noe razvitie cheloveka v novyh social'no-jekonomicheskikh uslovijah / L.M. Mitina // Voprosy psihologii. – 1997. – № 4. – S. 45-48.
13. Mitina L.M. Psihologija professional'nogo razvitija uchitelja: Dis. ... dok. psihol. n. / L.M.Mitina. – М., 1995. – 408 с.
14. Rubinshtejn S.L. Bytie i soznanie / S.L. Rubinshtejn. – М., Izd-vo AN SSSR. – 1957. – 328 s.

H.V. Humenyuk. Self-development as a value-semantic determinant of person's professional development. The article discusses the issue of efficient use of Ukrainian labour potential in the current social and political crisis. It is

noted that one of the ways to solve it is to create favourable conditions for person's professional development, which should be understood as a productive process of personal development and self-development as a subject of labour. The article substantiates the view that professionalism of a modern skilled person is a multilevel system that has not only external but also internal functions. From the procedural point of view, the main function of a professional person is to transform him/herself onto a subject of labour.

The problematic field of the self-development phenomenon, including professional development, is outlined of from the position of the subject-activity approach. The basic idea of professional self-development is revealed through determination of personal development by his/her professional activities. It is noted that an important condition for self-development is awareness of an actual situation (regarding person's own capabilities) and an ideal result (that directs person's efforts, acts as a goal for personal achievements). Dialectical duality and contradictory unity of these two components creates a so-called "force field" of determination. The role of value-semantic determination for person's self-development in his/her profession is revealed. It is proved that personal meanings and values of a subject of labour are crucial and system-forming components of successful professional activities.

Key words: subject, professionalism, self-development, professional development, personality sense, values.

Отримано: 5.10.2015 р.

УДК 159.9.

І.В. Данилюк, С.О. Шиковець

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕНТАЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ РЕГІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ УКРАЇНИ

І.В. Данилюк, С.О. Шиковець. Психологічні особливості ментальності представників регіональних спільнот України. У статті міститься методологічне обґрунтування та досвід практичного дослідження поля ментальності представників регіональних спільнот України. Предмет дослідження обумовлює його особливу актуальність, адже з-поміж сукупності психологічних особливостей саме через менталітет та ментальність відкривається зручна можливість простежити способи сприйняття, інтерпретації реальності й реагування на неї, процеси уніфікації способів світосприйняття, світовідчуття, світорозуміння та ідентичних патернів поведінки. Ці факти дають можливість глибше зрозуміти етнопсихологічні особливості регіональних спільнот та використати знання для консолідації українського суспільства й протидії "регіональному сепаратизму". Проте явища сепаратизму та заклики до розмаїтих регіональних поділів України вже стали нашою історією. У статті на основі результатів емпіричного дослідження висунуто припущення про те, що корінь регіоналізму в Україні полягає не в природних етнопсихологічних особливостях населення, а в "політико-економічних іграх" з українцями, які проводять зацікавлені сторони регіонального, державного та світового масштабу. Поряд з цим наведено перелік ментальних рис українців, типових для всіх регіональних спільнот, та перелік векторів розвитку, що сприяють консолідації української нації.